

VINKO BREŠIĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 08.0.2007.
Prihvaćeno: 09.10.2007.

ČASOPIS I PERIODIZACIJA

Hrvatska se književnost najčešće dijeli na stariju i noviju, tj. do- i poslijepreporodnu. Razlozi ovakve podjele uglavnom su jezična, pravopisna i književna integracija pod hrvatskim imenom. Autor uvodi i četvrti kriterij, a to je periodika koja autonomnim medijsko-recepcijskim načelima proizvodi novi model kulture, s njome i književnosti.

Kada je pred kraj 18. stoljeća Mirko Bogdanić nakanio izdavati tjednik za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju “latinskim i ćirilskim slovima”, “prvi pokretač novina na hrvatskom jeziku, idejni nasljednik Pavla Vitezovića, a preteča Ljudevita Gaja” (Josip Horvat) nije ni slutio da je bio na pragu ozbiljnoga političkog i kulturloškog incidenta, koji ostaje važan baš po tome što se mogao, a nije dogodio. Ne radi se samo o tome da bi se Bogdanićevim projektom stotinu trideset i pet godina nakon prvih novina uopće (*Journal des savants*, Paris 1665.) bile pojavile i prve hrvatske novine, niti o tome da bi isti projekt sasvim sigurno ubrzao proces nacionalnoga preporoda, umjesto da čeka Gaja i njegove listove, već o tome, da je jednome posve novome mediju 1790. bila namijenjena uloga integrirajućega faktora na području ne samo jedne već dviju država, a uporište za to bilo je Bogdanićevo uvjerenje da se radi o istoj publici s obje strane granica – o onoj koja se služi, istina, dvama pismima, ali istim jezikom, koji se – istina je i to – ne naziva i istim jezikom.

Iako ostaje tek nagađati koji su stvarni razlozi nagnali uglednoga budimškoga profesora, inače rođenoga Virovitičana, da se uopće prihvati ideje o novinama za svoje sunarodnjake, kao i o razlozima njegova odustajanja, pa će bačeno sjeme klijeti još gotovo pola stoljeća, nema sumnje da se radi o prvoj ozbiljnijoj kulturološkoj manifestaciji koja je u svakome pogledu tada administrativno razjedinjene feudalne Hrvate trebala uvesti u red modernih europskih naroda.

Ono što nije pošlo za rukom Bogdaniću, nije ni Požežaninu Antunu Nagy (1813), niti Karlovčanu Matiji Jurju Šporeru (1818) čiji je najavljeni dvotjednik također računao na uvođenje jedinstvenoga pravopisa i jezika, a nije uspio ne zato što je Šporeru potencijalni - danas bismo rekli sponzor – tj. “rodoljubivi mecena” biskup

Vrhovac odgovorio negativno, već zapravo zato što još nisu stasali pravi, moderni sponzori, naime, publika i pretplatnici, ili se barem tada još nije moglo na njih računati. Pošlo je to, međutim, za rukom mladome Ljudevitu Gaju 1835. godine, i to nakon što se navodno bio zaprijetio njemačkoj “Luni” da će “za koju godinu dana na svijet izdavati narodni list u makar kakovu god narječju” bude li odbijala objavljivati “na narodnom jeziku poslane stvari”. Dakako, ne radi se uopće o uspjehu iz inata, već zbog objektivno izmijenjenih okolnosti da se ranije uočena praznina, koju je samo prividno popunjavala periodika na njemačkome, sada popuni i eminentno hrvatskim izdanjima. Drugim riječima, od Bogdanića do Gaja utvrdilo se uvjerenje o novome tipu publike koja se sada kao implicitni čitatelj prvi put pojavljuje na hrvatskoj kulturnoj sceni. Taj čitatelj nije više Kačićev *pobre*, dakle, pripadnik oralne kulture koja komunicira usmenom predajom, već čovjek pisma koji sada percipira svijet iz jedne nove pozicije; za tip hrvatske kulture bit će to pojava nesagledivih razmjera.

No, dok razloge Bogdanićevu projektu – osim u medijskima – valja tražiti i unutar politike jozefinizma, Gajevi se razlozi kriju u politici nacionalnoga preporoda pri čemu on iz strateških razloga koristi medij novina, a iz taktički književnost, i to sve u ime tvrdnje da je “za širenje i njegovanje narodnog jezika najpodesnije sredstvo povremeni časopis ili novina”. Da je tako, najbolje se vidi po tome što je dozvolu za književni list dobio otprve, ali ga pokreće tek kada dobije – nakon trećega pokušaja – dozvolu i za političke novine u kojima, međutim, prave politike i neće biti, već će je plasirati sa stranica svoje “Danice” – a sve skupa zapakirano u politički mrtvo i samo naizgled bezopasno ilirsko ime.

Jedan novi medij (novine i časopis), jedna stara, ali promjenama sklona institucija (književnost) i jedno staro povijesno ime (Iliri) pokazali su se kao uporišne točke u realizaciji Gajeva preporodnoga programa. U tome programu doista ilirsko ime i nije bilo toliko opasno – bolje rečeno: bilo je opasno jednako kao što bi bilo koje drugo ime – koliko medij kroz koji se ime disponiralo, a o čijoj moći, tj. o implikacijama toga čina objektivno i nije se moglo mnogo znati prije negoli su se stekla neka iskustva te pokazali prvi učinci.¹ I dok je

---

¹ O stvarnim opasnostima novoga medija, odnosno o strahu koji je vladao u Monarhiji – osim iskustva samoga Gaja pri pokretanju “Novina” i “Danice” – najbolje se vidi po cenzuri koja se provodila, tj. o državnome nadzoru svake tiskovine koja se pripremala. O tome usp. radove Ivana Pederina: *Austrijska*

novi medij iskorišten u svrhu kojoj je u prvome redu i bio namijenjen, naime, za prijenos informacija, ostale dvije, već poznate kategorije, tj. književnost i ilirstvo, u novim okolnostima i s novom ulogom, sada se i same mijenjaju.

O promjeni koja je tim povodom pogodila književnost nacionalna je historiografija svoje mišljenje najbolje pokazala tako što je u studijskoj periodizaciji prilično oštro povukla crtu između književnosti nastale do preporoda i one koja je nastala nakon preporoda sugerirajući zapravo da se radi o dva segmenta istoga korpusa, koji se međusobno po nečemu razlikuju. Drugim riječima, bit će da se nešto novo dogodilo u književnome sustavu, nešto što je presudno za doživljaj književne tradicije kao cjeline, a to novo u sferi je nesumnjivo onih promjena koje je izazvao preporod, odnosno ilirski pokret.

Prva i svakako najznačajnija novina bila je uvođenje jedinstvenoga književnog jezika koji je objedinio dotadašnje različite jezične prakse unutar hrvatskih regija čime je na komunikacijskoj razini napokon integriran sveukupni nacionalni kulturni prostor. Razlozi za ovaj postupak nizali su se unatrag najmanje stotinjak godina, a dolazili su ne samo iz književnih, već i iz neknjiževnih krugova, kako to pokazuje primjer karlovačkoga trgovca Josipa Šipuća.²

Druga novina tiče se inače prilično kompleksnoga odnosa naših preporoditelja prema vlastitoj tradiciji, a odnosi se na traženje uzora u njoj te na uspostavljanje tzv. vertikalnoga nacionalnoga književnog kontinuiteta o čemu pak najbolje svjedoči status Gundulića i njegova *Osmana*, odnosno nastanak i poetika Mažuranićeva *Smail-age Čengića*.³ Napokon, na razini ideologije i poetike naš je preporod uzeo narodnu književnost kao svoj apsolutni uzor, a preporoditelji su jednako snažno osjećali i utjecaj ne samo književnosti “na narodnu” (Kačić) već i tadašnje im suvremene europske književnosti; i jedno drugo čini onaj treći razlog za povlačenje periodizacijske crte između tzv. starije i tzv. novije hrvatske književnosti.

---

cenzura od 1810 do 1848. i njezin utjecaj na razvitak knjižnica u Dalmaciji, “Vjesnik bibliotekara Hrvatske”, 30(1987) Zagreb, 1989: 19-44; *Austrijski propisi o tisku i nadzor nad dalmatinskim tiskom (1848-1863)*, “Bibliotekarstvo”, Sarajevo, 32(1986): 106-116 i 33(1987): 62-71; *Zabrana dalmatinskog i stranog novinstva i časopisa (1865-1879) i zameci fašističke ideologije*, “Republika”, 46(1990), 11-12: 111-129!

² Pojam književnog jezika ovdje ima svoje mjesto, jer se pod njim tijekom preporoda uistinu misli na jezik književne komunikacije, a zapravo knjiške komunikacije unutar koje se podrazumijevala i sama književna institucija. Praksa je, međutim, još dugo pokazivala različite oblike istoga “književnog” jezika i njima prilagođene nazive – sve od zadarske “Zore”, preko požeškog “Slavonca” do dubrovačkog “Slovinca”. Poslije, međutim, pojam književnog jezika gubi svaki smisao jer jednostavno niti je riječ o jeziku književnosti, od kojega je uvijek uži, a niti o standardnome s kojim nije ni u kakvoj sinonimiji kako se to nerijetko tumači.

³ O ovome više u pripadajućim radovima Ive Frangeša i Josipa Vončine!

Ne dovodeći ovaj čas u pitanje karakter ovakve podjele za samu književnost, valja reći kako ovome periodizacijskome modelu, koji uporno ustrajava u našoj akademskoj praksi, podršku daje nešto što se do sada gubilo iz vida, a to je medij – onaj isti kojim se služio Gaj u provedbi svojega preporodnoga programa. Radi se, dakako, o novinama i časopisima koji su odigrali ključnu ulogu u modernizaciji nacionalnoga života uopće, pa tako i književnoga.⁴

Jednako poput čitaonica koje su nicale po tadašnjim svim većim hrvatskim gradovima, nicale su novine i časopisi, a s njima publika, pretplatnici i suradnici kao sasvim nove i za novu književnost presudne institucije. Jedan u nas dotad nepoznati medij postao je takoreći preko noći ne samo središtem kulturnoga života već i ključnim integrativnim faktorom, što se u preporodnome procesu zadobivanja novoga, modernoga nacionalnoga identiteta pod ideološki jačim (hrvatskim) imenom pokazalo apsolutno najvažnijim.

U prvo vrijeme, dok je izlazila samo “Danica”, to se vidjelo po suradničkim priložima koji su stizali u Zagreb iz raznih hrvatskih krajeva ne samo iz administrativno iste države već i iz susjednih država gdje su živjeli Hrvati, odnosno “Iliri”, koji će nakon zabrane ilirskoga imena odreda postati Hrvati, čime je hrvatsko ime izgubilo dotadašnje svoje regionalno te poprimilo nacionalno značenje. A kada počnu izlaziti i “Kolo”, “Zora Dalmatinska”, “Bosanski Prijatelj”, “Dubrovnik”, “Neven” i “Slavonac”, a imajući u vidu Maticu ilirsku i njezinu aktivnost, onda će se već moći govoriti o doista pravome književnome reguliranome životu. Što je najvažnije, moći će se govoriti o modernoj dijaloškoj kulturi sa standardiziranim, odnosno kanoniziranim oblicima komunikacije među kojima sada nalazimo i neke nove, dotad nepoznate književno-publicistike forme kao što su kritika i polemika, esej ili feljton – pokraj cijele lepeze novih vrsta i žanrova.

Upravo na razini književnih vrsta, odnosno žanrovskoga sustava, preporodna će periodika odigrati ključnu ulogu. Ona neće biti samo mjesto na kojemu će se objavljivati nova ili iznova pojavljivati djela iz nacionalne ili svjetske književne baštine (dakako, prema sasvim određenim kriterijima). Periodika neće biti samo onaj faktor koji će regulirati književni život tako što će npr. djelovati na publiku i njezin ukus ili pak neposredno utjecati na formiranje književnih institucija poput, s jedne strane, kritičara, s druge, književnih udruga. Ona će sama generirati nove oblike te pridonositi dovršavanju i obnovi žanrovske slike nacionalne književnosti koja, uostalom, po prvi put samu sebe i konstituirala kao cjelinu. Napokon, ista će periodika najbolje odražavati društveni položaj književnosti te smjenu poetika, pogotovu kada se zna da su u periodici

⁴ O načelnim problemima književne periodizacije vidjeti rad Zdenka Škreba *Teoretske osnove literarno-historijske periodizacije* u “Umjetnosti riječi” br. 4, 1958. te kasnije u istome časopisu srodne priloge iz 1965. i 1967!

objavljena ne samo sva važnija nacionalna književna djela već i najveći dio korpusa tzv. novije hrvatske književnosti.

Svemu tome naša znanost dosad nije posvećivala posebnu pažnju, iako je u svojim eksplikacijama svaki put barem rubno doticala i pitanja periodike. U nekim prilikama štoviše znala je lansirati zvučne definicije poput one o časopisima kao *motorima književnosti* Stanislava Šimića ili pak one o tome kako su časopisi *pluća književnosti* Marijana Matkovića. Bez obzira na njihovu metaforičnost, radi se nesumnjivo o iznudenim definicijama, tj. o pokušajima koji su realno motivirani i koji u svojoj dosjetljivosti itekako pogađaju bit časopisne poetike, posredno i bit medijsko-recepcijskih razloga postilirske književnosti.

Unutar paradigme modela tzv. novije hrvatske književnosti naša historiografija ima nekoliko točaka na kojima je pozivanje na periodiku postalo gotovo općim mjestom, a ta su mjesta također duboko motivirana u samoj povijesti časopisa kao medija i kao žanra. U prvome redu radi se o upućivanju na časopisnu frekventnost tijekom za književne procese najznačajnijih razdoblja kao što su to sasvim sigurno bili ilirski ili pak modernistički pokret, a potom i avangardni pokret naših ekspresionista, s njima katolički pokret te struja tzv. socijalne literature sa sukobom na ljevici kao svojevrsnom kulminacijskom točkom itd. Ponešto drukčijega karaktera je upućivanje na časopise druge polovice 20. st. kao što su “Krugovi”, “Razlog”, “Pitanja”, “Off” ili “Quroum”, posebice prva dva koji su kao naraštajni projekti u periodizacijskim shemama izdignuti na razinu kriterija.⁵

Kad je pak u pitanju profiliranje pojedine književne vrste (slučaj Kovačićeva nesuđenoga romana *Među žabari* ide u krug drastičnih primjera “loše usluge” koju je institucija časopisa kadra napraviti književnoj instituciji!), onda se neizostavno za povijesno zbrinjavanje, npr. književne kritike, posegne za polemikama koje su se u povodu Kumičićeva otvorenoga zagovora naturalizma vodile u tadašnjoj periodici, a tome se može dometnuti i primjer Matoš-Marjanovićeve arbitrarne polemike u “Savremeniku” 1911, Krležina obračuna s nacionalnom književnom tradicijom u “Plamenu” 1919, Šoljanova odmetanja od “Krugovaša” ili pak u najnovije vrijeme secesije kritičara Velimira Viskovića i njegovih sljedbenika od doskora jedinoga cehovskoga udruženja pisaca – ne bez sličnosti sa sukobima mladih i starih u pokretu moderne ili secesije Vrazova “Kola” od Gaja i njegove “Danice”.

S druge strane, valja istaknuti i manje eksponirane činjenice u pogledu interakcije književnosti i njezina časopisa. Jedna je, npr. pojava feljtona koji nije samo, rekli bismo, prirodni okoliš našega, npr. romana – od Dragojle Jarnević i Augusta Šenoe, preko Ferde Becića, Eugena Kumičića i Ante Kovačića, do

⁵ O tome više u mojem prilogu *Naraštaji i časopisi hrvatske književnosti 1968 – 90.* u zborniku *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti* (ur. Cvjetko Milanja), Zagreb: Altagama, 2003: 41-50!

Marije Jurić Zagorke i Milana Šufflaja (o noveli i putopisu da se i ne govori, a indikativan je primjer današnjega, naknadnoga čitanja kratke priče u časopisima 19. st. prema antologiji Miroslava Šicela!), već je feljton i eminentno periodička činjenica koja je preko svoga tzv. feljtonskoga stila utjecala na stil naše pripovjedne proze i 19. i 20. stoljeća, tj. modela koji se studijski naziva *novijom hrvatskom književnosti*. Druga je važna činjenica dominacija ekspozitornih tekstova u časopisima našega ekspresionizma, koji međutim pokazuju vlastite značajke i ne mogu se posve miješati s tekstovima koji se obično podrazumijevaju kada se govori o tzv. programima i manifestima u našoj novijoj književnosti, itd.⁶

Dakako, istaknuti su samo neki aspekti časopisa kao medija koji pokazuje da u književnoj komunikaciji časopis nije samo pasivni posrednik, već ujedno faktor koji aktivno sudjeluje u književnoj morfologiji pri čemu, međutim, i sam trpi znatne promjene. Jedan od najočitiji znakova vlastite promjene ogleda se u rastućem broju specijalističkih časopisnih izdanja, tj. u njegovu vlastitome žanrovskome raslojavanju prema različitim kriterijima (npr. časopisi za kritiku, poeziju ili samo za haiku; godišnjaci, mjesečnici ili tjednici; institucionalni, naraštajni, strukovni itd.), dok je – da se podsjetimo – hrvatska književna periodika 19. stoljeća bila zapravo pretežito “za zabavu i pouku”, a što u konačnici uključuje onu najznačajniju instanciju književnoga lanca, a to je sama ideja, odnosno poimanje književnosti i njezine društvene funkcije.

Došavši tako do ove krajnje razine moguće diskusije o književnim časopisima, tj. do poimanja književnoga i razlikovanja od neknjiževnoga, valja istaknuti da upravo periodika, u svim svojim inačicama, najbolje pokazuje ne samo to kako književnost nije tek neka statična, nepromjenjiva kategorija, već i to kako je književni časopis u prvom redu društvena, a tek onda književna činjenica. S pojavom tiskanih medija, čije je zlatno doba nesumnjivo prošlo, ova naizgled jednostavna i valjda zato lako prevediva istina postala je i doslovno opipljiva; književni almanasi, časopisi i novine, naime, i fizički se nameću kao – lošim prognozama usprkos! – još uvijek dominantan oblik književne tradicije. U periodizaciji hrvatske književnosti od preporoda do danas ta se tradicija još uvijek naziva *novija hrvatska književnost*.⁷

⁶ O tome u mojem prilogu *Hrvatski ekspresionistički časopisi: analiza ekspozitornih tekstova* u zborniku *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti* (ur. Cvjetko Milanja), Zagreb, 2002: 127-156!

⁷ Na izmaku prošloga stoljeća, koji je ujedno bio i kraj milenija, brojne ankete o događajima i ljudima koji su obilježili zadnje tisućljeće izdvojile su Nijemca Johannesa Gutenberga i njegov izum tiskarskoga stroja. Neki minulo razdoblje nazivaju i Gutenbergovom erom, ili – drugim riječima – erom tiskanoga medija. Čak i danas kada se čini da tzv. elektronički mediji (radio, TV, CD-ROM, Internet), koji su se razvili u zadnjih stotinu godina, postali važan prijenosnik informacija, tiskani mediji ne gube trku. Uostalom, povijest 20. stoljeća pokazala je da teorija kako “novi mediji zamjenjuju stare” nije točna, jer – usprkos prognozama – radio 20-tih godina nije zamijenio tisak, kao što to nije učinila ni televizija 50-tih, kompjutor 80-tih ili danas Internet. Štoviše, kako to ističe Helmut Kipphan u svojem priručniku o

Dakako, s razlozima od kojih je medijski, iako posljednji verificiran, zapravo temeljan.⁸

LITERATURA

1. Brešić, Vinko, *Čitanje časopisa*. Zagreb: MH 2005.
2. Horvat, Josip, *Povijest novinstva Hrvatske 1771 – 1939*. Zagreb: Stvarnost 1962; Golden-marketing – Tehnička knjiga 2003.
3. Kermauner, Taras: O književno-istorijskoj nomenklaturi, periodizaciji i klasifikaciji. Književna istorija, VI(1974), 23, 549-568 – Prevela Marija Mitrović
4. Kipphan, Helmut, *Handbook of Print Media*. Technologies and Production Methodes. Heidelberg: Springer 2001.
5. McLhuan, Marshal, *Gutenbergova galaksija*. Nastajanje tipografskog čoveka. Beograd: Nolit 1973. – Preveo Branko Vučković
6. Pederin, Ivan, *Utjecaj austrijske cenzure na prodaju, širenje i reklamiranje knjiga (1810 – 1848)*, “Bibliotekarstvo”, 31, 23-33. Sarajevo: Društvo bibliotekara BiH 1985.
7. Škreb, Zdenko: *Teoretske osnove literarnohistorijske periodizacije*. “Umjetnost riječi”, Zagreb, II(1958): 4, 137-162

SAŽETAK

ČASOPIS I PERIODIZACIJA

Hrvatska se književnost najčešće dijeli na stariju i noviju, tj. do- i poslijeporodnu. Razlozi ovakve podjele uglavnom su jezična, pravopisna i književna integracija pod hrvatskim imenom. Autor uvodi i četvrti kriterij, a to je periodika koja autonomnim medijsko-recepcijskim načelima proizvodi novi model kulture, s njome i književnosti.

Ključne riječi: hrvatska književnost, preporodna periodika, novi modeli kulture

---

tiskanim medijima, “činjenica je da je tisak još uvijek dominantan medij i da nastavlja rasti”. Gospodarske analize, naime, pokazuju trend porasta udjela tiskarske industrije u svjetskome rastu BNP-a (čak do 3%!) ovisno, dakako, s jedne strane o vrstama tiskanoga materijala, s druge o pojedinim regijama ili zemljama. A s obzirom na fizička svojstva papira kao eminentno multimedijalnoga proizvoda, koji je zasad jedini u stanju izazvati osjetilo mirisa i dodira, može se reći da je tiskani medij ideal današnjim muldimedijalnim sustavima. (Usp. Helmut Kipphan, *Handbook of Print Media*. Technologies and Production Methodes, Heidelberg, 2001!)

⁸ O tome više, preglednije i temeljitije, govori se u mojoj studiji *Čitanje časopisa* (MH, Zagreb 2005).

SUMMARY

MAGAZINE AND PERIODIZATION

The national literary historiography usually divides the national literature into old and recent, that is into old Croatian literature vs modern Croatian literature. The reasons for this kind of division are primarily linguistic, orthographic and literary integration under the Croatian name. The author of this contribution introduces the fourth criterion – periodicals, which are, by their autonomous media-receptive principles, generating a new model of culture, including literature.

Key words: Croatian Literature, Illyric periodicals, new models of culture